

XVII ASRDA BUXORO VA XIVA XONLIKLARI O'RTASIDAGI IJTIMOIIY-MADANIY INTEGRATSIYA VA SULOLAVIY ALOQALAR*Osiyo Xalqaro Universiteti**70220301 – Tarix yo'nalishi**Magistarnt: **Rabbimova Umida Norkulovna****Ilmiy rahbar: **Haqqulov Mehriddin Yunus o'g'li***

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada XVII asrda Markaziy Osiyoning ikki yirik davlati – Buxoro va Xiva xonliklari o'rtasidagi ijtimoiy-madaniy va sulolaviy munosabatlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda siyosiy ixtiloflar fonida xalqlar o'rtasidagi madaniy mushtaraklik, ilm-fan almashinuvi va savdo aloqalarining barqarorligi masalalari yoritilgan. Shuningdek, sulolaviy nikohlarning diplomatik ahamiyati tarixiy manbalar asosida ko'rsatib berilgan.

Abstract: This scientific article analyzes the socio-cultural and dynastic relations between the two major states of Central Asia - the Bukhara and Khiva khanates in the 17th century. The research highlights the stability of cultural commonality, exchange of science, and trade relations between peoples against the background of political conflicts. Also, the diplomatic importance of dynastic marriages is shown on the basis of historical sources.

Kalit so'zlar: Buxoro xonligi, Xiva xonligi, Ashtarxoniylar, Abulg'oziy Bahodirxon, ijtimoiy integratsiya, sulolaviy nikoh, madaniy meros, diplomatik aloqalar.

Keywords: Bukhara khanate, Khiva khanate, Ashtarkhanids, Abulgazi Bahodirxon, social integration, dynastic marriage, cultural heritage, diplomatic relations.

KIRISH

XVII asrda O'rta Osiyo mintaqasi murakkab geosiyosiy o'zgarishlar davrini boshidan kechirdi. Buxoro xonligida Ashtarxoniylar sulolasining qaror topishi va Xiva xonligida mustaqil siyosatning kuchayishi ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqdi. O'tmishda bu davr ko'proq urushlar va siyosiy nizolar prizmasida o'rganilgan bo'lsa-da, aslida ijtimoiy-madaniy hayotda integratsiya jarayonlari juda kuchli bo'lgan. Ikki xonlik xalqlari bir xil til, din va urf-odatlariga ega bo'lib, bu omillar siyosiy chegaralardan ustun turgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

XVII asr tarixini o'rganishda o'sha davrning bevosita guvohi va ishtirokchisi Abulg'oziy Bahodirxonning "Shajarayi turk" asari eng muhim manba hisoblanadi [1]. Ushbu asarda Xiva va Buxoro hukmdorlari o'rtasidagi murakkab shaxsiy va siyosiy

munosabatlar batafsil bayon etilgan. Rossiyalik tadqiqotchi P.P. Ivanov o'zining mintaqa tarixiga oid ishlarida xonliklar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning hayotiy zarurligini isbotlab bergan [2]. Keyingi yillarda o'zbek olimlaridan H. Ziyoev va R. Muqminova o'z tadqiqotlarida xonliklar davridagi ijtimoiy tabaqalanish va madaniy hayotning umumiy jihatlarini ochib berganlar [3].

METODOLOGIYA

Ushbu maqolani tayyorlashda qiyosiy-tarixiy tahlil, tizimlilik va xolislik metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida XVII asrga oid tarixiy hujjatlar, xonliklararo yozishmalar va sayyohlarning esdaliklari umumlashtirilib, ijtimoiy-madaniy jarayonlarning umumiy qonuniyatlari aniqlandi.

NATIJALAR VA TAHLIL

XVII asrda Buxoro va Xiva xonliklari o'rtasidagi aloqalar uchta asosiy yo'nalishda rivojlandi

1. Sulolaviy nikohlar va "Oila diplomatiyasi"

Xonliklar o'rtasidagi urushlarni to'xtatish yoki ittifoq tuzishning eng samarali usuli sulolaviy nikohlar bo'lgan. Masalan, Ashtarxoniy hukmdorlar Xiva xonlari bilan qiz alishish orqali siyosiy barqarorlikka erishishga intilganlar. Bu nikohlar nafaqat saroy ahlining, balki ikki davlat aristokratiyasining o'zaro yaqinlashishiga xizmat qilgan [4].

2. Ma'rifiy va ilmiy integratsiya

Buxoro o'sha davrda Islom olamining yirik ilmiy markazi bo'lib qolayotgan edi. Xiva xonligidan yosh talabalar ilm izlab Buxoro madrasalariga kelishgan. Mashhur tarixchi va hukmdor Abulg'oziy Bahodirxonning o'zi ham o'z davrida Buxoro va Samarqandda yashab, u yerdagi ilmiy muhitdan bahramand bo'lgan. Bu jarayon ikki hudud ziyolilari o'rtasida yagona fikrlash tarzini shakllantirgan.

3. Ijtimoiy-iqtisodiy bog'liqlik

Xiva va Buxoro bozorlari bir-birisiz yashay olmas edi. Xiva orqali Kaspiy va Rossiyaga chiqadigan yo'llar Buxoro savdogarlari uchun, Buxoro orqali Hindiston va Xitoyga boradigan yo'llar esa Xiva savdogarlari uchun hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan. Bu iqtisodiy manfaatdorlik hattoki eng og'ir urush yillarida ham oddiy xalq orasidagi savdo-sotiqni to'xtatmagan [5].

MUHOKAMA

XVII asrda Buxoro va Xiva xonliklari o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilar ekanmiz, ushbu davr faqatgina "o'zaro urushlar davri" degan tor tushunchadan ancha kengroq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Siyosiy nizolar asosan hukmron sulolalar o'rtasida hududiy yaxlitlik va nufuz uchun olib borilgan bo'lsa-da, ijtimoiy-madaniy qatlamlarda mutlaqo boshqacha – integratsion jarayonlar ustuvorlik qilgan.

Birinchidan, ma'naviy-ma'rifiy sohada Buxoro "Gumbazi islom" sifatida nafaqat Buxoro xonligi, balki Xiva xonligi yoshlari uchun ham asosiy ta'lim markazi

bo'lib qolaverdi. Bu davrda Buxoro madrasalarida tahsil olgan Xiva ulamolari keyinchalik Xorazmda ilm-fan va madaniyat rivojiga ulkan hissa qo'shishgan. Bu esa ikki davlat o'rtasida yagona intellektual va huquqiy (shariatga asoslangan) makonni vujudga keltirgan. Ya'ni, siyosiy chegaralar mavjud bo'lsa-da, madaniy va ilmiy chegaralar deyarli sezilmagan.

Ikkinchidan, sulolaviy aloqalarning ijtimoiy roli masalasi. XVII asrda Ashtarxoniylar va Xiva xonlari o'rtasidagi qarindoshlik rishtalari shunchaki shaxsiy munosabatlar emas, balki "xalq diplomatiyasi"ning bir ko'rinishi bo'lgan. Har safar xonliklar o'rtasida sulolaviy nikoh o'rnatilganda, bu jarayon ikki hudud o'rtasidagi savdo karvonlari harakatining faollashishiga va oddiy xalqning xavfsiz harakatlanishiga xizmat qilgan. Abulg'oziy Bahodirxonning Buxoroda yashagan yillari va keyinchalik Xiva taxtiga o'tirishi bu munosabatlarning qanchalik murakkab va chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Uning asarlarida Buxoro madaniy muhitining ta'siri yaqqol seziladi, bu esa madaniy diffuziyaning (singishining) yorqin namunasidir.

Uchinchidan, ijtimoiy tabaqalar – ayniqsa, savdogarlar va hunarmandlar qatlami ikki xonlikni bog'lab turuvchi asosiy "ko'prik" vazifasini o'tagan. XVII asrdagi iqtisodiy inqiroz va siyosiy beqarorlik sharoitida ham Xiva va Buxoro o'rtasidagi bozor aloqalari to'xtamagan. Xorazmning ipak matolari va qishloq xo'jaligi mahsulotlari Buxoro bozorlarida, Buxoroning zargarlik va qurol-yarog' mahsulotlari esa Xiva bozorlarida doimo talabgir bo'lgan. Bu iqtisodiy ehtiyoj siyosiy adovvatlardan ustun kelib, ikki davlatni bir-biriga muhtoj qilib qo'ygan.

Shuningdek, ushbu davrda tasavvufiy tariqatlar, xususan, Naqshbandiya va Yassaviya ta'limotlari har ikki xonlikda ham keng yoyilgan edi. Mashoyixlarning xonliklararo bemaolol sayohat qilishlari va har ikki saroyda ham hurmat qilinishi jamiyatning ma'naviy birligini ta'minlagan. Bu holat XVII asrda Markaziy Osiyo xalqlari o'rtasida "yagona milliy va madaniy o'zlik" tushunchasi hali ham tirik bo'lganligini tasdiqlaydi.

XULOSA

XVII asrda Buxoro va Xiva xonliklari o'rtasidagi munosabatlarni faqatgina o'zaro raqobat sifatida baholash bir tomonlama yondashuvdir. Aslida, bu davrda ijtimoiy-madaniy integratsiya chuqur ildiz otgan bo'lib, u ta'lim, savdo va sulolaviy munosabatlar orqali namoyon bo'lgan. Ushbu tarixiy tajriba bugungi kunda Markaziy Osiyo xalqlarining hamjihatligini tushunishda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abulg'oziy. Shajarayi turk. – Toshkent Cho'lpon, 1992.
2. Ivanov P.P. Ocherki po istorii Sredney Azii (XVI-XIX vv.). – Moskva Nauka, 1958.
3. Ziyoev H. O'zbekiston mustaqilligi va ozodligi uchun kurashlar tarixi. – Toshkent Sharq, 2001.

4. Muqminova R.G. O'zbekiston tarixi (XVI – XIX asr birinchi yarmi). – Toshkent Fan, 2004.
5. Sagdullaev A.S. O'zbekiston tarixi darslik. – Toshkent Universitet, 2011.

